

Ссылки

1. Державний архів Чернігівської області, ф. 127, оп. 10, спр. 672, арк. 33.
2. Жукова С.П. Частная и общественная благотворительность Глухова // Соборний майдан. – 2014. – 2 (62). – С. 5–6.
3. Сбитный И.И. Город Глухов во время войны 1941–1945 гг. // Соборний майдан. – 2008. – 2 (26). – С. 2–3 с.
4. Вечерський В.В. Православні святині Сумщини / В.В. Вечерський. – К.: Техніка, 2009. – 204 с.
5. Вечерський В.В. Пам'ятки архітектури й містобудування Лівобережної України / В.В. Вечерський. – К.: Видавничий дім А.С.С., 2005. – 586 с.
6. Вечерський В.В. Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України / В.В. Вечерський. – К.: НДПІАМ, 2002. – 592 с.
7. Вечерський В.В. Гетьманські столиці України / В.В. Вечерський. – К.: Наш час, 2008. – 320 с.
8. Вечерський В.В., Белашов В.І. Глухів / В.В. Вечерський, В.І. Белашов. – К.: Абрис, 2003. – 168 с.
9. Белашов В.І. Глухів – забута столиця гетьманської України / В.І. Белашов. – К.: Україна, 1992. – 132 с.
10. Коваленко Ю.О. Про зруйнування старої Анастасіївської церкви // Соборний майдан. – 2011. – 5 (47). – С. 2.
11. Ковалинський В.В. Семья Терещенко / В.В. Ковалинский. – К.: Преса України, 2003. – 388 с.
12. Корнієнко О.М. Книга Пам'яті Сумської області в 3 т. [Т. II]. Зруйновані храми Сумщини. Мартиролог втрачених святинь / О.М. Корнієнко. – Суми: Ярославна, 2007. – 324 с.
13. Сбитный И.И. Улицы родного города Глухова // Соборний майдан. – 2011. – 3 (45). – С. 4–5.
14. Терещенко М.П. Первый олигарх / М.П. Терещенко. – К.: Ника-Центр, 2012. – 228 с.
15. Ткаченко В.Ю. Православна Глухівщина / В.Ю. Ткаченко. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2006. – 190 с.
16. Шишкіна Ю.А. Втрачена каплиця // Соборний майдан. – 2008. – 6 (30). – С. 1.
17. Шишкіна Ю.А. Парафіальне життя Глухова початку ХХ ст. (за матеріалами Держаного архіву Чернігівської області) // Сіверщина в історії України. Збірник наукових праць. Випуск 2. – К. – Глухів: ТОВ «Видавництво Аспект-Поліграф», 2009. – С. 135–139.
18. Шишкіна Ю.А. Трьох-Анастасіївська церква – перлина глухівської архітектури // Сіверщина в історії України. Збірник наукових праць. Випуск 7. – К.–Глухів: ТОВ «ВІО-поліграфісти», 2014. – С. 212.
19. Биков В.Б. Храми Сумщини / В.Б. Биков. – К.: Наш час, 2012. – 360 с.
20. Бурлака Ю.О., Деркач А.Л., Єрмаков В.Д. Глухів: погляд крізь століття. Фотокнига / Ю.О. Бурлака, А.Л. Деркач, В.Д. Єрмаков. – К.: «Новий друк», 2012. – 264 с.
21. Єрмаков Д.Д. Город мой. Два облика Глухова: путешествие из прошлого в настоящее / Д.Д. Ермаков. – К.: 2010. – 76 с.
22. Мельник О. П., Деркач А.Л., Єрмаков В.Д. Глухів погляд крізь століття. Фотокнига / О.П. Мельник, А.Л. Деркач, В.Д. Єрмаков. – Суми: «Корпункт», 2008. – 280 с.
23. Сумський обласний краєзнавчий музей, фонди: КН 36255.
24. Мицик Ю.А. Тарасенко І.Ю. Глухівський округовий музей у 1927 році очима істориків // Соборний майдан. – 2015. – 4 (70). – С. 4–5.
25. Сбитный И.И. Глуховский краеведческий музей отмечает юбилей // Соборний майдан. – 2012. – 4 (52). – С. 2–3.
26. Белашов В.І., Зайцева Н.О., Онопрієнко О.В., Федін О.В. Глухів. Випробування війною / В.І. Белашов, Н.О. Зайцева, О.В. Онопрієнко, О.В. Федін. – К.: Новий друк, 2015. – 192 с.
27. Єрмаков В.Д. Храм Святых Трех Анастасий в Глухове / В.Д. Ермаков. – К.: «Майстерня книги», 2005. – 100 с.

Савицький О.Д. Інвентаризаційна книга храма Трьох Анастасій

У статті автор вводить до наукового обігу список церковно-го майна, що зберігалось в глухівському храмі Трьох Анастасій.

Ключові слова: м. Глухів, Храм Трьох Анастасій, церковні реліквії, книги.

Savytysi A.D. Inventory book of the temple of Three Saint Anastasias

In the article the author introduces for scientific use the list of the church property stored in the Hlukhiv temple of Three Saint Anastasias.

Key words: Glukhov, temple Three Saint Anastasias, church relics, books.

30.03.2016 р.

УДК 194:2-523.6 (477.51) «185/190»

Я.С. Бакуменко

СВЯТО-МИКОЛАЇВСЬКИЙ ПУСТИННО-РИХЛІВСЬКИЙ МОНАСТІР НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті розглянуто основні тенденції розвитку монастиря у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Зазначені особливості будівництва, господарської та просвітницької діяльності монастиря в період його найбільшого розквіту.

Ключові слова: Рихлівський монастир, ченці, церква.

Свято-Миколаївський Пустинно-Рихлівський монастир був заснований у 1666 р. та проіснував до середини 20-х років ХХ ст. За цей період сама обитель постійно розширювалась та зростала. Починаючи від невеличкої дерев'яної каплички з трьома ченцями-відлюдниками вона перетворилась на дуже вагомий релігійний центр у регіоні, а слава про нього розповсюдилась набагато далі.

Основний об'єм інформації, присвячений Свято-Миколаївському Пустинно-Рихлівському монастирю, представлений працями ХІХ – початку ХХ ст. До них відноситься робота архімандрита Рихлівського монастиря Мельхіседека «Историческое описание Рыхловской пустыни» 1844 р. У роботі подані важливі дані стосовно заснування та розвитку монастиря до початку ХІХ ст., а також документальний та ілюстративний матеріал, хоча є і деякі неточності, зокрема у прізвищах засновників обителі.

У 1862 р. за сприяння видатного дослідника церковної історії Чернігівщини Філарета (Гумілевського) з'явилась робота «Пустинно-Рыхловский Николаевский общежительный монастырь», надрукована в Чернігівській друкарні Троїце-Іллінського монастиря, а до цього вона була видана на сторінках «Черниговских епархиальных

известий». Історіографічна цінність роботи полягає в наявності, у значній кількості, витягів з документів, присвячених історії монастиря та їх аналізу автором. Частково історія Пустинно-Рихлівського монастиря розглядалась також в роботі Філарета (Гумілевського) «Историко-статистическое описание Черниговской епархии», виданій у 1874 р.

У 1903 р. в Одесі побачила світ праця «Исторический очерк Пустынно-Рыхловского монастыря». Цей твір підсумовував історію обителі (здебільшого повторюючи працю Мельхіседека) та описував стан монастирського комплексу на початку ХХ ст. Важливою особливістю цієї книги є наявність посилань на джерела, які використовували її автори, та літографії монастиря.

Фрагментарно історія монастиря згадується в праці «Картины из церковной жизни Черниговской епархии» 1911 р. Пустинно-Рихлівському монастирю, як одному з вагомих осередків духовного життя Чернігівщини, було присвячено частину дослідження, і, що важливо, – тут наявна велика кількість фотографій цього часу. Це дозволяє набагато точніше реконструювати стан монастиря на початку ХХ ст.

Після приходу до влади більшовиків церковна проблематика не вважалася в історіографії пріоритетною. У 20–80-х роках ХХ ст. історія української православної церкви досліджувалася фрагментарно, і то лише в культурному та архітектурному аспектах. Не став виключенням і Рихлівський монастир, що досліджувався в радянський час лише в контексті архітектурної спадщини. У даному напрямку проводив дослідження обителі і М. Цапенко [5], Пізніше, а саме у 1970–1980 рр., монастирський комплекс вивчав В.В. Вечерський [3].

Останнім часом з'явилися праці, присвячені археологічним дослідженням на території обителі. Це, перш за все, роботи В.Я. Руденка та А.Л. Казакова, що дослідили два комплекси печер – «Нові» та «Старі». З 2010 р. на території монастиря працює археологічна експедиція Чернігівського національного педагогічного університету під керівництвом Р.М. Луценка. Її робота спрямована на локалізацію зруйнованих пам'яток монастирського комплексу і відображена у ряді статей.

З відновленням монастиря у 2006 р. з'явилися церковні видання, присвячені історії обителі, але вони здебільшого описові і мають науково-популярний характер з релігійним викладом матеріалу.

Отже, праці, присвячені історії Свято-Миколаївського Пустинно-Рихлівського монастиря, почали активно з'являтися ще з 40-х років ХІХ ст. У радянський період церква була під заборонаю, а праці означеної тематики мали вузько профільний характер і виходили досить рідко. Зі здобуттям незалежності України інтерес дослідників поживався, особливо після офіційного відродження обителі у 2006 р., проте період ХІХ ст.

й досі залишається маловивченим.

Перша половина ХІХ ст. відзначилася фазою активного будівництва у монастирі. В цей період основні сили братії були спрямовані на його оздоблення.

1848 року настоятелем монастиря став архімандрит Палладій [4, с. 40]. За його керівництва обитель отримала значний розвиток, чому сприяла віра людей у чудодійну силу Рихлівської ікони святого Миколая у м. Коропі при подоланні епідемії холери. За тогочасним уставом у монастирському штаті мало перебувати лише 15 монахів, чого вкрай не вистачало для проведення ритуалів, тому велика кількість «достойних и нужных обители людей» була вимушена роками чекати постригу. Новий настоятель зумів розширити штат до 25 монахів, провів повну реставрацію бокових престолів трюхпрестольного храму св. Миколая, Варвари, Захарія та Єлизавети (головного монастирського собору), у надбрамній церкві Іоанна Предтечі улаштував новий іконостас. 1862 року вона була переосвячена [4, с. 41].

Архімандрита Палладія змінив ігумен Юсааф (1888–1898 рр.). За його керівництва у обителі знову поживавилось будівництво, про що є кілька важливих записів у «Літописі» монастиря. Так, у 27 березня 1890 р. був закладений фундамент будинку, який знаходився між просфорнею та олійним льохом, протягом 1893–1894 рр. зведені мурований сарай для «звозки» будівельного матеріалу і книжна лавка біля дзвіниці [1, с. 47]. У 1891 р. був перебудований барабан-восьмерик центрального Миколаївського собору. Баню на дерев'яному каркасі, покритому залізом, мали позолотити власними силами. Проте через те, що роботи розпочалися лише у вересні, їх не змогли завершити цього ж року. В 1893 р. теплу церкву перефарбували та пробіли душники, а 1897 року коропські ковалі виготовили залізні сходи для собору. Також був відлитий великий дзвін.

З метою збільшення кількості місць для прочан, що відвідували монастир, було прийняте рішення перебудувати корпуси келій на гостинному дворі: перетворити одноповерхову кам'яну споруду на двоповерхову з дерев'яним другим поверхом. Тоді ж був побудований двоповерховий дерев'яний братський корпус.

Під час реконструкції монастирських споруд використовувалась цегла власного цегляного заводу. Це підтверджується археологічними та натурними дослідженнями, в ході яких знайдено велику кількість цегли з клеймами «Р. М.» та «Рих.» (Рихлівський монастир) [2, с. 20]. Монастир мав водний канал, який через систему озер сполучав його з Десною. Біля точки з'єднання з річкою в с. Оболоння за 12 км від обителі знаходилась монастирська пристань. На той момент Десна являлась важливою водною магістраллю, тому баржі могли безперешкодно доправляти вантажі як до монастиря, так і з нього, а найголовнішим

«експортним» товаром була саме цегла.

Наступним настоятелем Свято-Миколаївського Пустинно-Рихлівського монастиря став ігумен Євгеній, який до цього був скарбником Валаамської обителі [4, с. 42]. Під його керівництвом монастир набув величчя та статусу одного з провідних релігійних центрів регіону, хоча у цей час будівництво в обителі фактично припинилось. Єдиним великим проектом стало улаштування нового кліросу, розрахованого приблизно на 140 чоловік. З монастирським хором пов'язане ім'я преподобного Лаврентія Чернігівського, відомого, не в останню чергу, своїми музичними здібностями. Саме звідси він розпочав свій духовний шлях.

Незначні за обсягами роботи по реконструкції обителі не припинялись, проводилось упорядкування прилеглої території. Саме тоді були посаджені дві алеї: каштанова (в напрямку монастирського саду) і ялинкова (вела до печер). На фотографіях цього періоду бачимо внутрішнє подвір'я з доріжками, викладеними з цегли власного виробництва, декоративний паркан з великою кількістю ліхтарів, сонячний годинник, улаштований над підземною усипальницею [5, с. 75]. У монастирі існувала традиція влаштовувати на рік 3 ярмарки: 9 травня, 24 червня та 29 серпня.

Інформація про стан монастиря на початку ХХ ст. дійшла до нас лише у вигляді усних переказів. Так зі спогадів старожилів с. Рихли та навколишніх населених пунктів стало відомо про улаштування у обителі великої оранжереї з тропічними рослинами, власного водогону та електрифікацію деяких споруд. На той час існували великі муровані конюшні, які використовувались за прямим призначенням аж до 90-х рр. ХХ ст. До нашого часу збереглось і 2 великі погребі, які протягом всього існування виконували свої безпосередні функції.

Про успішну господарську діяльність обителі згадується в «Историческом очерке Пустинно-Рыхловского монастыря», коли у 1865 р. на Чернігівській сільськогосподарській виставці він отримав срібну медаль за насіння ячменю. В тому ж джерелі читаємо: «Рыхловский скот славится своею породюю» [4, с. 58]. У «Літописі монастиря» зазначалося, що на сіножать тоді виходило 60 чоловік, але до весни сіна все одно не вистачало. У церковній школі при монастирі мали змогу навчатись діти з незаможних сімей. Також обитель брала на себе питання повного забезпечення учнів житлом та всім необхідним [4, с. 58].

Отже, у першій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Свято-Миколаївський Пустинно-Рихлівський монастир був одним з потужніших та найбільш шанованих релігійних та паломницьких центрів, у якому постійно проживало близько 200 чоловік. Завдяки розгалуженій господарській системі обитель підтримувала активні зв'язки з навколишніми регіонами.

Посилання

1. «Літопис» Рихлівського Миколаївського монастиря / Публ., вступ. стаття та комент. О. Тарасенка // Сіверянський літопис – 2007. – № 6. – С. 35–52.
2. Бакуменко Я. Клейма на кирпичах Рыхловского монастыря (по результатам археологических исследований) // Древности Средне-Западной России и сопредельных территорий: Материалы ХХХ международной студенческой археолого-этнологической конференции. – Брянск, 2014. – С. 19–21.
3. Вечерський В.В. Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України. – К.: НДІТІАМ, 2002. – 592 с.
4. Исторический очерк Пустынно-Рыхловского монастыря. – Одеса, 1903.
5. Картины церковной жизни Черниговской епархии из IX – вековой ее истории. – К.: Фото-лито-типография «С.В. Кульженко», 1911. – 207 с.
6. Цапенко М.П. Архитектура Левобережной Украины XVII–XVIII веков. – К.: Стройиздат, 1967. – 110 с.

Бакуменко Я.С. Свято-Николаевский Пустынно-Рыхловский монастырь в конце XIX – начале XX ст.

В статье рассмотрены основные тенденции развития монастыря во второй половине XIX – в начале XX в. Указаны особенности строительства, хозяйственной и просветительской деятельности в период его наибольшего расцвета.

Ключевые слова: Рыхловский монастырь, монахи, церковь.

Bakumenko Ya.S. St. Nicholas Desert-Ryhlyivskyi Monastery: late nineteenth – early twentieth century

The article examines the main trends of the monastery in the second half of XIX – early XX century. Features of construction, economic and educational activity during its greatest blossoming are specified

Key words: Ryhlyivskyi monastery, monks, church.

20.04.2016 р.

УДК 94(477):-043.86(35.08)«18/19»

**О.В. Крупенко
К.Ю. Солодка**

ПОНЯТТЯ «ЧИНОВНИК»: ІСТОРИКО-ЕВОЛЮЦІЙНЕ БАЧЕННЯ

У статті досліджується поняття «чиновник» у історичному вимірі, значення держслужбовців на різних етапах розвитку Української держави. Аналізуються нормативно-правові акти, які впливали на формування кадрового складу та положення у суспільстві держслужбовців.

Ключові слова: чиновник, державна служба, словник, Російська імперія.

Кожна країна пройшла власний нелегкий шлях побудови ефективної системи управління. Тільки та держава може називатися успішною і розраховувати на створення сильної економіки, яка змогла сформувати раціональну та дієву систему державної служби. Великий вплив на розвиток внутрішньої політики Наддніпрянщини у складі